

Pályaválasztásaim

A kézdívsárhelyi Kantal Gimnázium 300. évfordulójára

Kilencszáznegyvennyolc júniusában a tanügyi reform véget vetett római katolikus fiúgimnáziumi pályafutásomnak, ősszel már, valamiféle különbözeti vizsga révén, harmadikos gimnazistából az épületbe telepedett erdészeti középiskola elsőéves növendéke lettem. Az iskolán, úgy tűnt, csak a cégér változott, no meg a tágas folyosókon sorjázó hatalmas, díszes tablók vándoroltak, amint később kiderült, az iskola-épület padlására, diákostól, pödört bajuszú világi- és reverendás paptanárostól, s a főbejáratnál díszlő aranybetűs márványablát feszegették le, bizonyára valami veszedelemtől vélvén bennünket megmenteni, ami akkor következik be, ha továbbra is sillabizálgatjuk: kik, mikor és miért építették, a nagy barokk templom szomszédságában is impozánsnak tűnő gimnáziumi épületet. Mondom, kezdetben úgy tűnt, csak a cégér változott; szüleinknek egyébként is egyre ment, miféle tanodába járunk, csak iskola legyen. Az én esetemben egyetlen apai pályaválasztási tanácsra emlékszem: csak rongyos tanító ne legyen! A családban az egész tucat apai nagybácsi és nagynéni közül Gábor bátyámat juttatta tanítói kenyérkeresetre a század eleji sors, mert már kisiskolás korában „nagy” tanuló volt, ahogy apám emlékszik. Előbb valahol a dunántúli tájak egyik tanyasi iskolájában, majd Nyírbátorban. Az ő messze úzótt-sége, vagy az első világégés után szülőfalumban tengődő, nyelvvizsgáló tanítók sorsa alakította-e ki benne ezzel a pályával kapcsolatos ellenszenvét, ma sem tudom.

Apránként aztán csak kiderült, hogy a reform nemcsak firmát cserélt, hanem a latin, francia meg német szekundákat is száműzte, sok egyébbel együtt, s a haszontalannak vélt tantárgyak helyett mérnök-tanáraink, egy-két hónap alatt, főiskolai szinten értekeztek, például a gombákról, és mi, a zöld erdésztanúnder majdani viselői, hűledezve hallgattuk a töméntelen latin megnevezést, s a kalapos gombákhoz szokott falusi gyermekszemünk sehogy sem akart megbarátkozni a faféleségek szövetét keresztül-kasul indázó, láthatatlan vagy alig látható ellenségekkel. Új, nagydiákok is jöttek, fogalmam sincs miféle iskolákból, és belőlük verbuválták össze a nagyobb osztályát, s az előző időszak szokásos lelkigyakorlatai alatt csöndes folyosókra, a természetrajzi szertárakba, a gipsz emberi belsőszégek mellé, mindenféle vadak képei, gipsz lovak, dísznők meg rönkből metszett fadarabok költöztek be. Erdész-tanuló voltom nem sokat változtatott iskolán belüli helyzetemen, a gimnazista évek alatt, fikaként gyötört a kisebbségi érzés — iskolai kisebbségre gondolok —, és most is, bár az órákon jeleskedtem, nagy rajzos voltam, de az internátusban a ranglétra alsó fokán kellett folytatni a diákéletet. A nagydiákok, továbbra is, valahol elérhetetlen magasságban leledztek, a fiúgimnáziumi éveiket egykor romantikussá tevő nagylegénykedéseik az újdonsült iskolában minket, kicsiket, terror alatt tartó internátusi felügyeletté degradálódott. Akkor már nem robbantották föl a nevelő ablakát, a patakpartokon is kevesebb szer pukkantak a gránátok, s minket nem rettentettek olyan hírek, hogy N.-nek is „elvitte” a gránát a jobb karját. Az államosítás a szülői gondokat is megmástitotta: az internátus fenntartására immár nem kértek fél öl fát, a főzetéshez lisztet, mákot, fuszulykát, hagymát, lencsét és húspénzt, meg mit tudom én mit; ehelyett készpénzzel kellett kiegyenlíteni a soványka koszt ellenértékét.

Az erdők fáin még egy évgyűrű sem képződhetett, s erdészpályámat egyszeriben metszette ketté egy lista, amelyen, sok társával együtt, apám neve után írták: kulák. Hiába a hat apró gyermek — a legkisebb öcsém két éves volt —, hiába az aszály, s az ezt követő nyomor, és hiába kellett a beszolgáltatás miatt fölseperni a

csernátoni ház tapaszos padlásáról az utolsó szem gabonát is: a hét hold föld, s a kilencszázötös gyártási évű gőzkazán, a cséplőszekrény meg a szalmahordó elevátor nem bocsátatott meg, zsírosparaszt lett az apám. Addig nem láttam még sírni. Szikár alakja, izmos, inas karjai, kalapács- és kaszaedzette tenyere sehogy sem hasonlított az akkor annyiféleképp ábrázolt zsírosparasztokéra. Munkára, tisztességre sokat adó ember hogyan viselhette volna el a kerítésekén éktelenkedő, a szitkozódás szintjén megfogalmazott feliratokat? Nekem pedig tudomásomra hozták — az igazgató hívott félre —, hogy míg dolgaink nem tisztázódnak, ne incselkedjek az erdészeti tudományokkal.

Kora tavasszal már otthon gazdálkodtam. Nem volt ebben semmi újdonság, vakációi idején addig is, erdőn, mezőn, meg a cséplőgép mellett tébláboltam; aratáskor én vetettem a kötelet, a répaegyelést, kapálást, gyomlálást mintha a magamkorabéliek számára találták volna ki; a háború utáni években apámmal még kovács-szén-égetésre is vállalkoztunk. Bőrt is cserzett, csak pénzt ne kelljen kiadni gépszíjakra, cipőtalpra. Apám akkor úgy gondolta, ha túladsz a lovakon és tehenekeket vásárol, csökkentik a tűzifa-fuvarozási kvótát. És a tehenekeket tejet is adnak. Rosszul gondolta: nem éltünk Indiában, teheneink sem lettek szentté. Úttalan erdei utakon fuvaroztuk, hónapokon át a tűzifát, s minden mérgünk, sűrű káromkodások közepette, a nyomorú állatokra zúdítottuk. Csak Bajka Marci bácsi, apám egykori inas-társa vidított fel néha, ha pirkadatkor a Jegesárok felé irányítván szekere rúdját, református templomi szertartásokon edzett tenorján rázendített: *Ez a harc lesz a végső... Hittel, cifrázva fújta, visszhangzott tőle az erdő, s a szolgálatos fülek sem minősíthették, akkori szokás szerint, sem irredentának, se az osztályellenségének repertoárját.*

Kora tavasszal újra pályát választottam. A szomszéd legénnyel jelentkeztünk a SOVROM-társaság aszfaltútépítő vállalatánál, s újabb felvételem érdekében egy kerek esztendő teldottam éveimhez, hogy a tizenhat esztendőben megállapított korhatárt valamennyire megközelítsem. Nekem minden sikerült: ez a felvételi is. Kora reggeltől estig egyenletes ritmusban forgattuk a csákányt, lapátoltuk a földet, építettük az útszéli padkát. Az eresztevényi állomás és Csernáton között nincs olyan folyóméter az országúton, ahol legalább egy lapát földem ne lenne. Suhancok és ötven felé közelítő férfiak társaságában dolgoztam, esténként én számítottam ki a beépített köbmétereket, s valószínű, ez is közrejátszott, hogy hetek múltán már csoportvezetői magasságba emelkedtem. Élmunkásságom fűtőanyaga pedig az a lapátmozgató indulat, hogy márpedig engem se korom, se rossz származásom, se abbahagyott iskoláim miatt ne sajnáljon senki! Megélek én a magam lábán, s kinyitom én még azt az előlem elrekesztelt iskolakaput!

Szeptemberben újra kopogtam az erdészeti iskola titkárságának ajtaján. Egykori osztályfőnököm karonfogva kísért ki az udvarra, a bemocskolt dossziéről suttogott. „Ennél az iskolánál ne is próbálkozz! Fel sem vehetünk! Nagygyűlést is tartottak — titeket lepleztek le. Ugye érted?” Értettem. Majd: „Jobban tennéd, ha a mezőgazdaságba íratkoznál be. Apád is gazdaember. Annak mindig lesz jövője. No, ugye érted? Írok egy cetlit az igazgatónak!”

A kapuhoz értünk. Kezet fogott. Tanárral ekkor paroláztam először, addig, esetleg tarkóm simogatták, bátorítólag hátbavertek, vagy fülhajam cibálták és a fenekléshez szükséges testhelyzetet gyakoroltatták. Bizsergetően jól esett ez a kézfogás, a sírás fojtogatta torkom, s a volt Kantai Gimnázium robusztus épületétől búcsúzva a *Degecia* düledező, zsindegyelű földött boronaházai között botorkáltam — egyik-másik az ablakkeretekig süppedt az egykori lábba, és szertelen összeviesszaságban szegélyezték az útnak titulált sártengert —, szóval a rangos, tornyos iskolaépülettől igyekeztem a lapos, egyszintes, egykori kaszárnyaépületekből, lóistállókból alakított gazdasági iskola felé.

A polgári leányiskola előtt botlottam B. J. barátomba. Gyerekkorunk java részét együtt töltöttük, s a kor hangulatához híven játékainkat is a háborús viszonyokhoz igazítottuk: málhát raktunk a kutyák háttára, fagéppisztolyt a málna tetejére, s nagy

csatározásainkban együtt szaggattuk magunkról a nadrágot. Most is harcias hangulatban volt, egy parancskiadással ért fel, amint közölte, hogy nem lesz semmiféle gazdasági iskola; tanítóképző nyílik, épp a leányiskola épületében. Oda felvételi-zünk. Sikerülni fog, bizonygatta, mert ha másképp nem megy, neki a brassói apja — kettő is volt, a másik Csernátonban —, valami tanügyi nagykutya; mikor újra találkoztak, majdnem ott tartotta, ruhával, pénzzel is ellátta, de neki az az apja nem kell, nem tudná megszokni, a nyelvét sem; de ha a felvételin akadékoskodnának, akkor szólnak az öregnek... Nem kellett szólnunk. Két óra alatt háromszor változtattam pályát, s mégcsak eszembe sem jutott apámnak a rongyos tanítókkal kapcsolatos intelme. Mikor otthon megtudták, apám legyintett: a te dolgod! A te bajod!

Az új pedagógiai iskola a tanügyi reform révén létrehozott terebélyes iskola-hálózat számára képezett tanítókat. A mi évjártunk még csak három osztállyal indult, az utánunk következő évfolyam megkülönböztetésére már az ábécé öt első betűje szükségeltetett. Abban a környezetben bizonyítani, az elsők közé kerülni sem volt nehéz, a legváltozatosabb földrajzi övezetekből s a legkülönbözőbb iskolaféleségekben összeverbuválódott osztálytársak között. A Kantai Gimnázium tanárainak szigora, a duktorkok szilenciumok utáni leckefelmondatásai ekkor kamatozódtak. És itt, tanítóképzős koromban szabadultam a kisebbségi érzés nyomasztó nyúgeitől. Talán igen is elszabadultam! Gazdálkodó, erdőlő, cséplőgépetető és útépítő tapasztalataim, apám nevének törlése arról a bizonyos listáról, akkor már amúgy is főlős önbizalmam és biztonságérzetem hizlalta. És az iskola egy izgatón érdekes leánytábor, bárhová pillantasz, csak lányok és lányok, copfosak, pirulósak, csivitelve, összebújva nevetgélők, a folyosók sarkában zümmögve magolók, szemük sarkából titokban ránpillantók; ránk, akik, csakhogy szem előtt lehessünk, legénykedve randalírozunk az udvaron. Rövidesen, azt hiszem, az iskola röplabdacsapatába is azért kerültem be, hogy a főépület leányosztályai előtti pályán edzhessek. A leányinternátus titokzatos világa maradt egy ideig ismeretlen, míg valami bútorszállítás ürügyén, a Cerberus szemekkel minket vigyázó nevelőnő, Sárika néni kíséretében, be nem mehettünk. Esténként az internátus épülete körül strázsáló gesztenyefákra kúsztunk, hogy a tusolók páráról tejszínű ablakain a sokat sejtető sziluettek mozgását tágra nyílt szemekkel kísérhessük, halljuk a benti cincogó kacaraszást, az állunkon pihét borzoló visibálást... És lányok az osztályban is. Fiúk mindössze tizennyolcan voltunk a Crcsa osztályban. Nyugta legénynek sem szünetben, sem órán nem lehetett; orrát furcsa illatok, szagok birizgálták, s felelésre a táblához szólított lányok lányolta. Nők és nők. Az egykori fiúiskola apró diákja számára szokatlan módon még a tanári kar többsége is nő, s megfékezésünkre — mire bizony gyakran volt szükség —, csak a szájuk, csak zsörtölődéseiket hallhatjuk; nem kell félni immár a csattanó pofonóktól, duktortól. Még a bennlakásban is nevelőnő vigyázott ránk. S. osztálytársam, az esti szürkületben a kerítés rácsaihoz hajló idős tanárnő tomporára csapott a tenyerével, s a levegő után kapkodó tanárnői felháborodásra vállat vont és közölte: „Azt hittem D., az osztálytársam.”

Lett aztán nevelőnk is, mert a nők nem bírtak az elfajzott legénynépséggel, aki a katonás fegyvelmezési módszerektől a velünk való bratyizásig mindent kipróbált, és mikor végszükségben tájékoztatta az igazgatóságot viselt dolgainkról, örökre elvesztette a játszmát. A Besűgő — csak így emlegettük. És hogy végképp beteljen a pohár, egy este a szobájába törtek, a bútorzatot szétverték, ami, az én B. J. barátom másnapi visszaemlékezéseiben, a lányok előtt, már nagy nevelőverések színében jelentkezett.

Rajtam, a kantai örökség mellett, a könyvek segítettek. Mindent elolvastam, ami a kezembe került. Főleg órákon és éjszaka olvastunk. B. I. valamelyik hétfalusi csángó faluból került hozzánk, két évvel volt idősebb minálunk és vele már az SZK(b)P történetén vitatkoztunk. Olyan időszakban, amikor a politikai oktatás, mint olyan, nem is létezett. Csak egy-egy rövid tájékoztató, egy-egy KISZ-gyűlés. Úgy látszik, apám rövid időtartamú kulákságát akartam így rekompenzálni. Iskolai színjátás, bábszínház alapítása — én voltam a díszletfestő —, tánc, sport, a vásár-

naponkénti falumunka, mind megannyi tekintélyalapozó akciónak bizonyult. Fegyelmezetlenségeink, ami legtöbbször lógások, kocolódások, néha verekedések képében jelentkezett, tanulmányi eredményeink, bennfentességünk miatt rendszerint amolyan bocsánatos bűnökké szelidültek a tanári konferenciákon.

A Kantai Gimnáziumtól ekkor sem válhattam meg. Erdészcsemeteként hiába lökött el magától, a pedagógiai iskolai nagy lányszaporulat után internátusunkat a régi gimnázium egyik épületébe helyezték át. A fát kétkerekű kordén, igavonó csikóként vonszoltuk a Degecia latyakjában, s ha kedvünk kerekedett, mert egy jó könyvet kellett elolvasni például, beteget jelentettünk. A hagyományos lázkeltő csodaszerekre, mint például a krétapor, nem volt szükség. Ki kutyagol utánunk másfél kilométerre, a Degecia sarában, hogy az internátus tájékán szétnézzen? Harmadévesek voltunk immár, alattunk a vízhardó apróságok, akiken egykori gimnáziumi sérelmeinket törlesztettük: hozták-vitték a lábvizet, s a hazuról kapott pakkból a legjobb falatokat, mint valami feudális kiskirályoknak, a kisebbeknek nekünk illett felajánlaniuk.

Az első komoly bajt is az hozta ránk, hogy I. B.-nek, aki egy évvel járt alattunk, „igen kinyílt a csipája”, ahogy mondtuk, már-már többet szimulált, mint mi, s amikor B. I. osztálytársam erélyesen felszólította ennek abbahagyására, még hozzá is vert. És fenyegetőzött, állítólag, hogy majd ellátatja a bajunk.

Lilára vertük.

Évfolyamtársai — négy lány- és egy koedukációs alapon szervezett vegyes osztály, akik egyébként sem nézték jó szemmel nagylegénykedéseinket, s a nagylányok körüli forgolódásainkat, megzavart méhrajként zúdultak föl ellenünk. Iskolai nagygyűlés. Mi, hatan, a pellengéren. Öt-hatszáz lány tombolva kérte azonnali eltávolításunkat. A vezérszónok mindenféle eltussolás ellen tiltakozott és végleges kicsapást követelt. Az ország összes iskoláiból.

Később öt vettem feleségül.

Akkor kétheti kicsapással úsztuk meg, amit, büntetésből, a KISZ rajoni bizottságának székházában kellett töltenünk. És ez újabb fel nem fedett kicsapongásokra teremtett alkalmat. Arra is, de két hét könyvek társaságában, aminek aztán köszönhettem, hogy magyartanárnom Dózsáról írott dolgozatomat kivont kardként hordozta az iskolán végig, s a tartományhoz is fölterjesztette. Túlozva, nyilván, egyetemi színvonalat emlegetett.

Egyetemi színvonalat, minek bizonyítására ismét nem került egyhamar alkalmam. Akkor már nem apám gyanús társadalmi helyzete, hanem a család megrokant anyagi állapota miatt. A szalmahordó eladásából származó hétszáz lejt anyám egyszerűen fizette be az internátusi tartozásba.

És elmentem tanítani, hogy néhány esztendő múlva, immár főiskolai diplomával, tanfelügyelőként kopogjak az egykori gimnázium és pedagógiai iskola irodáinak ajtaján.

Betyárból lett pandúrként.